Reacties gemeenten concept-regionale agenda 2022

Algemeen	Gemeente	Antwoord
Inzetten op een realistische en haalbare regionale agenda door prioritering, fasering en concretisering van acties. Koersen op een regionale agenda die een realistische balans laten zien tussen gezonde ambitie en datgene dat - qua middelen en menskracht - met elkaar waar kunnen maken.	Nijmegen Heumen Arnhem Duiven Druten Westervoort Beuningen Wijchen Zevenaar	De doelstellingen “over vijf jaar” bekijken we kritisch op haalbaarheid binnen deze vijf jaar. Waar deze te ambitieus zijn, temporiseren we deze doelstellingen. We concretiseren de doelstellingen “over vijf jaar” waar mogelijk en nodig. Waar dit nog niet mogelijk is, vindt concretisering in 2022 plaats. We doen dit in het licht van de regionale agenda van 2023 e.v. en de eventuele ontwikkeling van een Monitor Brede Welvaart. We benoemen voor alle acties welk concreet resultaat dit oplevert.
Inzetten (verder/ meer) wordt ingezet op het aantrekken van externe bijdragen aan en subsidies voor de opgaven	Renkum	In de financiële paragraaf en in de concept-investeringsagenda geven we zoveel mogelijk aan waar wij concrete kansen zien voor samenwerkingsafspraken en voor externe financiering.
Wij verzoeken u daarom om in overleg met de bestuurlijk en ambtelijk opgaveteams te bekijken in hoeverre in 2022 acties tot wat meer concrete en in gemeenten zichtbare resultaten kunnen leiden (met het oog op uitlegbaarheid naar inwoners)	Heumen Berg en Dal Rozendaal	
Wij zouden graag zien dat de speerpunten naar acties worden door vertaald, daarin ook duidelijker uitwerken welke kosten en baten hiermee gemoeid zijn	Lingewaard	
Wij roepen op om voortvarend (financiële) afspraken te maken met provincie en rijk over de uitvoering van de verschillende opgaven. Voor ons is dit een belangrijke meerwaarde van regionaal samenwerken. Meer en concreet zicht bijvoorbeeld op bijdragen van de provincie zou het besluiten over deze regionale agenda en intekenen op de opgaven een stuk eenvoudiger maken.	Lingewaard Arnhem	We verwijzen hierbij naar de inleiding van de regionale agenda 2020 waarin we nader ingaan op het te sluiten Bestuursakkoord met de provincie en The Economic Board en de daarbij horende regionale investeringsagenda. In diverse opgaven is aangegeven welke inzet we willen plegen op speerpunten om met het Rijk (en andere partners) afspraken te maken.

Oproep om bij de provincie te benadrukken dat zij een belangrijke partner zijn op een groot aantal van de speerpunten, zoals op gebied van verkeersveiligheid, circulair bouwen, energietransitie, bij de ontwikkeling van de internationale clusters, de binnensteden en het transformatievoorstel cultuurregio025. Wij pleiten voor een krachtige provincie die, met respect voor de gemeentelijke autonomie, stevig agenderend, sturend en (financieel) ondersteunend is. Een provincie die ruimte laat, maar ook krachtig rol neemt op onder andere de mobiliteitsopgave, wonen en opgaven in natuur en landschap.	Nijmegen Rozendaal	
We hechten eraan dat goed wordt geselecteerd op welke speerpunten en activiteiten de regionale samenwerking én een regionale investering logisch is, in plaats van provinciale sturing, subregionale samenwerking of een lokale aanpak Ook dienen dubbelingen van lokale en regionale inspanningen worden voorkomen. De regio moet geen punten oppakken die ook of misschien beter lokaal opgepakt kunnen worden. Dit vergt nader onderzoek. Wij denken dat er binnen de agenda, maar ook in de afstemming tussen de GMRAN en andere partijen en regio's, nog diverse mogelijkheden zijn voor meer synergie en het voorkomen van dubbel werk. Wij verzoeken u om op deze mogelijkheden alert te blijven teneinde de maatschappelijke kosten voor de agenda zo laag mogelijk te houden.	Rozendaal Duiven Westervoort Berg en Dal	Zeker bij de opgaven of speerpunten waarop regionale samenwerking tot nu toe beperkt was, zal het vaak gaan om een tussen- of procesresultaat. In die gevallen benoemen we wat het doel hiervan is en wat we met deze resultaten gaan doen. Wij zien het proces van totstandkoming van de regionale agenda 2023 en verder als een natuurlijk moment om (op basis van de proces- of tussenresultaten die we in 2022 opleveren) onze regionale inzet te herijken en te beslissen of we bepaalde speerpunten en acties regionaal willen blijven oppakken of niet. Daar waar mogelijk zullen we de voorgestelde regionale inspanningen voorzien van een voorbeeld dat laat zien hoe regionale resultaten zich vertalen naar concrete resultaten op lokaal niveau.
We vragen u de dwarsverbanden/cross-overs nader te concretiseren en een goede plek geven: bij welke opgave komt de (eind)verantwoordelijkheid te liggen voor de diverse acties, waartussen dwarsverbanden bestaan.	Arnhem Renkum Rheden	De samenhang tussen de opgaven nemen we concreter op in de teksten van de opgaven en in de visualisatie die is gemaakt (bijlage). Dat betekent dat we per "crossover" aangeven wat de actie is, welke opgave de lead heeft en wat de andere opgave(n) inbrengt of inbrengen.
Aandachtspunt is de bemensing van de regionale opgaven. De gewenste kwaliteiten op de juiste plek, hierop ook uitvragen en selecteren. Vanaf 2022 zijn pas regionale middelen beschikbaar zijn om de inzet van ambtelijke capaciteit van gemeenten te vergoeden, Dit betekent dat de opgavenmanager voor de inzet voor 2021 afhankelijk is van de goede wil van gemeenten en mensen en de regionale taken deels extra taken zijn. En	Arnhem	Dit is zeker een aandachtspunt. Een kwalitatieve en evenwichtige bemensing van de 5 opgaven is een belangrijke randvoorwaarden voor het realiseren van de regionale ambities. De ambtelijke betrokkenheid van alle 18 gemeenten bij de lokale opgaven die regionaal opgepakt worden is essentieel.

dat er hierdoor niet te veel eisen gesteld kunnen worden aan en geïnvesteerd kan worden in de juiste bemensing.		De bemensing van de opgaventeams is ook een onderwerp dat op de agenda staat van de Netwerkdirectie, mede door de 5 ambtelijk opdrachtgevers van de opgaven. Op dit moment is er veel (ambtelijke) enthousiasme om bij te dragen aan een (speerpunt van een) opgaven waarbij we ook constateren dat dit voor de persoon in kwestie vaak dwingt tot het maken van keuzes over zijn tijdsinzet.
Bij de zienswijze is een bijlage gevoegd waarin per opgave specifieke opmerkingen zijn gemaakt en de prioriteiten zijn aangegeven.	Arnhem	Dank voor de uitvoerige en heldere reactie. Waardering voor het feit dat gemeenten zoveel energie hebben gestoken in het aanscherpen van de regionale agenda 2022. Per opgaven wordt, voorzover nodig, ingegaan op de gemeentelijke reactie(s).
Wij hopen uiteraard dat alle deelnemende gemeenten ook aan alle opgaven meedoen. Mocht het niet meedoen van één of meerdere gemeenten leiden tot een verhoging van de kosten, dan wel substantiële wijziging van de inhoud van de opgave(n) dan zal de gemeente een nieuwe afweging omtrent deelname moeten maken.	Berg en Dal Wijchen Druten	Wij begrijpen deze opstelling.
We hechten er belang aan om deze resultaten en het maatschappelijk rendement waar mogelijk meetbaar te maken. In output, maar vooral ook in outcome. We ondersteunen daarom de inzet om te onderzoeken of een Monitor Brede Welvaart Groene Metropoolregio Arnhem Nijmegen werkbaar is.	Rozendaal	Door een aantal gemeenteraden is bij de start van de samenwerking gevraagd om te onderzoeken of deze monitor een bruikbaar instrument is. Zowel in de inleiding van de regionale agenda als in de opgave Productieve Regio is de monitor expliciet benoemd. In 2022 gaat de regio aan de slag met de Monitor Brede Welvaart.
Met name daar waar de activiteiten gericht zijn op onderzoek en verkenning, zien wij dit eerste jaar als een trechter, waarbij na de brede inventarisatie een beslismoment volgt of de verkenning leidt tot concrete activiteiten. Wij hechten eraan dat deze Go/No-Go besluiten expliciet genomen worden, zodat er ook een stop-strategie is bij onderwerpen die beter niet, niet nu, of beter provinciaal of juist subregionaal of lokaal opgepakt kunnen worden. We rekenen erop dat terugkerend bewust wordt afgewogen of en hoe een activiteit voortgezet wordt, en dat stoppen een optie is, indien de toegevoegde waarde voor de regio beperkt blijkt.	Rozendaal	De acties zijn kritisch bekeken en waar nodig scherper geformuleerd om daarmee ook een concreter eindresultaat te bereiken die de basis kan vormen voor een besluit over een eventuele vervolgstap. De regionale wordt jaarlijks vernieuwd. Bij het opstellen van de agenda vindt de afweging in het Bestuurlijk Opgaveteam plaats.

We zouden het daarmee toejuichen als de systematiek in de GMRAN op termijn zou toegroeien naar een systeem zoals een (gemeentelijke) meerjarenbegroting, met doorgaande lijnen voor een periode van, bijvoorbeeld, vier jaar.	Rozendaal	Dat is inderdaad het streven. Eén eerste aanzet daartoe zal gemaakt worden bij de volgende regionale agenda voor 2023 en verder.
Verder kan de vraag worden gesteld of we met nu de voorziene organisatie van de opgaven niet te veel bestuurlijke drukte wordt georganiseerd met een algemeen bestuur, dagelijks bestuur, regionale agendacommissie, bestuurlijke opgaventeams, portefeuille overleggen en ambtelijke werkgroepen. Daar komt de lokale organisatie rond de opgaven nog bovenop. Het is van belang hier een goede balans in te vinden. We zullen in de praktijk zien hoe zich dat ontwikkelt en of deze organisatie, die vooral zo is opgezet om de verbinding met de deelnemende gemeenten op een goede wijze vorm te geven, niet ten koste gaat van de flexibiliteit en slagkracht van de regio. We zullen dit kritisch volgen en als het nodig is hiervoor aandacht vragen.	Zevenaar	Inderdaad mag de versterkte samenwerking niet leiden tot te veel bestuurlijke drukte. Wij zullen daar alert op zijn en ontvangen graag signalen van gemeenten. Uw kritische opstelling wordt gewaardeerd.
In alle opgaven komt de meerwaarde van de grote rivieren in onze regio, te weten de Waal en de Rijn, niet of nauwelijks aan bod. Deze rivieren zijn zeer karakteristiek voor de beleving van het landschap (ontspannen leefklimaat) en bieden vanuit cultuur-historisch perspectief en natuurwaarden een scala aan mogelijkheden voor recreatie en toerisme. Graag zouden wij kansen hiervoor in de relevante opgaven terugzien.	Beuningen	Mede naar aanleiding van dit signaal is in een aantal opgaven de meerwaarde van de rivieren nadrukkelijker aandacht gekregen.
We vragen aandacht voor het positie van het middengebied in de regio. De ontwikkeling van de regio hoort recht te doen aan het groene karakter van het middengebied, de verdere ontwikkeling van recreatie en toerisme in dit gebied, het behoud van aantrekkelijke kernen en een goede bereikbaarheid en ontsluiting van het gebied. Samen met Overbetuwe maken wij ons hiervoor hard binnen de Metropoolregio.	Lingewaard	Wij hebben kennis genomen van het signaal. Het middengebied heeft in de afgelopen jaren zich, mede door regionale inspanningen, tot een waardevol deel van onze regio met voldoende uitdagingen die op regionaal schaal om aandacht vragen.
Als we als gemeenten in de Groene Metropoolregio aan de slag gaan met de uitvoering van de opgaven, betekent dat iets voor de ambtelijke capaciteit. Daarnaast zullen er bij de uitvoering mogelijk werkbudgetten gevraagd gaan worden. We zullen goed met elkaar in gesprek moeten gaan en blijven als er hierin afwegingen gemaakt moeten worden.	Wijchen Druten	Regionaal samenwerken, vraagt niet alleen om financiële middelen maar ook om ambtelijke capaciteit bij gemeenten om die lokale taken, die samen opgepakt worden, uit te voeren. Belangrijk is inderdaad om goede afspraken te maken over een afgewogen inzet vanuit de gemeenten. Hierbij kan het Netwerk gemeentesecretarissen een belangrijke rol spelen.
Verder roepen wij de Groene Metropoolregio Arnhem-Nijmegen op om - zonder dat hiervoor additionele financiële middelen worden ingezet - de Global Goals in de regionale agenda te implementeren, omdat dit > onder	Rheden	In de voorliggende agenda 2022, de eerste agenda die door de Groene Metropoolregio in het opbouwjaar 2021 is opgesteld, is dit niet gebeurd. Het aantal gemeenten

andere de samenwerking en communicatie tussen ondernemers, > onderwijsinstellingen en overheid zal bevorderen.		dat zich GlobalGoalsgemeenten noemt en aansluit bij de VNG campagne blijft groeien. Wij gaan komende jaar onderzoeken hoe de regio de Global Goals kan implementeren in de regionale agenda.

Verbonden regio		Antwoord
De gemeentelijke reacties hebben ertoe geleid tot verduidelijkingen in de teskt en bij een aantal voorgenomen acties tot aanscherpingen.		
Op het gebied van Mobiliteit wordt al veel regionaal samengewerkt en opgepakt. De ambities en speerpunten zijn daardoor herkenbaar en inzet van mensen en middelen al deels geregeld.	Arnhem	Deze constatering is juist. Doordat de regio enkele jaren geleden al is gestart met samenwerking op deze opgave hebben wij, samen met onze partners al veel kunnen bereiken en ligt ere een herkenbare gedragen agenda.
De rivier wordt gemist als vervoerscorridor; de Waal is een belangrijke infrastructurele verkeersader; het verkeersveiligheidsaspect mag nadrukkelijker beschouwd worden	Beuningen	De rivier als vervoerscorridor/vervoer over water nemen wij mee in de in 2021 nog op te stellen Position Paper Logistiek. *Zie ook de reactie bij Productieve Regio*
Het is onduidelijk waar ambities op gebied van vervoer over water onder vallen. We zien graag dat de regio nader gaat bepalen of en zo ja welke acties we op dit vlak gezamenlijk oppakken. In mindere mate geldt dit ook voor logistiek. Onder verbonden regio is staat dat dit geen speerpunt is, maar wel in 2021 wordt verkend hoe de economische kansen van de logistiek versterkt kunnen worden.	Nijmegen	De rivier als vervoerscorridor / vervoer over water nemen wij mee bij het nog op te stellen Position Paper Logistiek. Hier zal dan ook worden ingegaan op de ambities en kansen/mogelijkheden vanuit de Groene Metropoolregio Arnhem Nijmegen *Zie ook de reactie bij Productieve Regio*
We zouden graag zien dat de gezamenlijke ambities op het gebied van scheepvaart, haven en logistiek worden verduidelijkt en uitgewerkt in acties.	Nijmegen	Wij zullen dit meenemen in de in 2021 nog op te stellen Position Paper Logistiek. *Zie ook de reactie bij Productieve Regio*
Elektrisch laden/overslaan/overstappen van bussen, touringcars, bouwtransport en ZES-logistiek hebben grote invloed op elkaar. In de toekomst zullen we voor succesvolle hubs ook voorzieningen op de corridors nodig hebben. Dat kunnen laadstations zijn, maar bijvoorbeeld ook bovenleiding of wellicht overslagmogelijkheid t.b.v. stadsdistributie of personen (transferia). Afstemming van doelen en voorzieningen langs de A325 en de hub is van belang.	Nijmegen	Signaal is helder en zullen wij betrekken bij het verder uitwerken van speerpunt Hubs en knooppunten.
Bij het speerpunt *Hubs en knooppunten* missen we plannen voor hubs in onze gemeente.	Renkum	Alle gemeenten in de regio zijn betrokken bij de totstandkoming van de visie over mobiliteitshubs en

Er zijn wel ideeën voor Toeristische Opstappunten, maar deze zijn nog niet concreet genoeg.		knooppunten. De hubs die erin staan zijn aangedragen door de betreffende gemeenten. Gezamenlijk is ook de prioritering aangebracht; Renkum was daarbij aanwezig. De TOPS zijn inderdaad nog onvoldoende uitgewerkt, dat is ook aangegeven in de notitie. De focus lag in de notitie meer op mobiliteitshubs. De TOPs of meer recreatieve HUBS worden nog nader uitgewerkt via de Ontspannen Regio, al dan niet in combinatie met een mobiliteit hub in de directe nabijheid. De strategie voor mobiliteit hubs (en deelmobiliteit) wordt de 2e helft van 2021 uitgewerkt met de gemeenten. In 2022 volgt verdere implementatie en uitrol.
Bij het speerpunt *Gedragsaanpak duurzame mobiliteit* missen we dat deze ook uitgerold wordt in Renkum. Omdat de aanpak vooral meelift met grote projecten (zoals bijvoorbeeld de aanpak van de Waalbrug in Nijmegen), zijn er op dit moment te weinig aanknopingspunten voor Renkum.	Renkum	Er zijn veel gedragsprojecten die interessant zijn voor alle gemeenten in de regio, bijvoorbeeld stimuleren van e-hubs, deelmobiliteit, maar ook de mobiliteitsmakelaar is inzetbaar voor (grotere) werkgevers in elke gemeente.
Gedragsaanpak duurzame mobiliteit en investeringskalender; waarom is de keuze gemaakt om dit onderwerp op regionale schaal op te pakken? Wat zijn dan de regionale instrumenten?	Rozendaal	Bij de gedragsaanpak duurzame mobiliteit werken we nauw samen met de provincie, het Rijk, het bedrijfsleven en de individuele gemeenten. De regio speelt hierin een sturende, coördinerende, stimulerende en initiërende rol. Veel initiatieven kun je vanuit gezamenlijkheid oppakken en hoef je niet als individuele gemeenten te organiseren, uit te werken of te implementeren. Denk bijv. aan de werkgeversaanpak, waarin een mobiliteitsmakelaar voor alle gemeenten werkt.
Wij willen regionale aandacht vragen voor vooral de doorstroming A12 bij de Velperbroek (cross-over met Productieve regio), de regionale afwikkeling van het Spoorgoederenvervoer (nieuwe initiatieven) en de hub Posbank: deze is van groot belang voor de afwikkeling van de stroom toeristen (cross-over met Ontspannen regio). Verder is voor alle lokale ontwikkelingen van	Rheden Rozendaal Arnhem	In de huidige gedragsaanpak voor de A12 (weg) van Arnhem Oost tot de Duitse grens (RWS trekker) is zeker aandacht ook voor het Velperbroekcircuit. Met gedragsmaatregelen en flankerend beleid proberen we samen met andere partners (zoals RWS, provincie, bedrijfsleven, vervoerders) het fileleed en de filedruk op

bestaande en nieuwe functies een adequate aansluiting op regionale mobiliteitssystemen voor onze inwoners van groot belang.		dit deel van de A12 de komende jaren te verminderen. Daarnaast hebben wij plannen voor bredere bereikbaarheidsaanpak aan de Oostflank van Arnhem. De regio neemt actief deel aan de spoortafels Oost Nederland, o.a. die voor spoorgoederen. Het onderzoek wat I&W heeft aangekondigd in het Toekomstbeeld OV 2040 naar zogenaamde Noordtakvarianten Betuweroute houden wij nauwlettend in de gaten. Op regionaal niveau hebben we een ambtelijke kopgroep Spoor, waar dit soort punten ook nadrukkelijk op de agenda staan. De gemeente Rheden neemt hieraan deel. De regio is ook bestuurlijk vertegenwoordigd in de bestuurlijke spoortafel op landsdeel niveau en wordt ook vaak uitgenodigd voor de landelijke spoortafels, gelet op de spoorproblematiek in onze regio. Wat de TOPS (toeristische hubs betreft), zie hiervoor de reactie op de vraag van de gemeente Renkum.
Adviseren stationsgebied Nijmegen lijkt ons hooguit een subregionaal vraagstuk en vooral een opgave voor stedelijke planontwikkeling van Nijmegen. Waarom is dit opgenomen?	Rozendaal	Station Nijmegen is een belangrijk regionaal knooppunt in het mobiliteitsnetwerk. Het goed laten functioneren van de verschillende modaliteiten (spoor, HOV en fiets) is een belangrijke opgave vanuit een regionaal perspectief.
Het belang van het bevorderen van verkeersveiligheid is onomstreden. Echter: concrete investeringen zoals opgenomen in de investeringsagenda verkeersveiligheid moeten worden betaald door rijksoverheid, provincie of gemeente. In hoeverre heeft het opstellen van een meerjarige investeringsagenda dan een taak voor de GMRAN (en niet bijv. voor de provincie)?	Rozendaal	De Groene Metropoolregio is geen uitvoerende organisatie in het fysieke domein. Wij zullen geen fietspaden of een rotonde aanleggen. Wel kunnen wij gezamenlijk met de gemeenten en partners als de provincie Gelderland kijken naar het zo goed en zo efficiënt mogelijk oppakken van bovenlokale projecten die bijdragen aan onze gezamenlijke opgaven. Eén van de instrumenten is het maken van meerjarige geprioriteerde agenda die gebruikt kan worden bij eventuele investeringsmogelijkheden. Een dergelijke agenda helpt bij het zoeken van subsidiemogelijkheden.

Speciale aandacht voor het verbinden van lokale opgaven aan de regionale opgaven: Het belang van de gebiedsaanpak van de A325-corridor, de verschillende fietsprojecten waaronder de verkenning van een snelfietsroute Arnhem-Huissen en de regionale uitwerking van het Strategisch Plan Verkeersveiligheid.	Lingewaard	Wij onderschrijven het belang van het verbinden van betrokkenheid van lokale opgaven aan de regionale opgaven. De door de gemeente aangedragen voorbeelden passen binnen de regionale agenda.
Wij willen als Druten nadrukkelijk aandacht vragen voor de problematiek in de randgemeenten bij het formuleren van de opgaven, bijvoorbeeld - vanuit Drutens perspectief, maar niet uitsluitend - door: \- bij “de Verbonden Regio” de Maas en Waalweg \(N322\) te betrekken en de ov\-verbindingen tussen de gemeenten in Maas en Waal en de steden te betrekken;	Druten	De Groene Metropoolregio is er voor alle gemeenten en dus ook voor de randgemeenten. Bij de Verbonden regio speelt het regionale netwerk (voor weg, spoor, HOV en Fiets) een belangrijke rol. De door de gemeente genoemde voorbeelden worden meegenomen bij de verdere uitwerking van de regionale agenda.
Nadrukkelijk aandacht te vragen bij het formuleren van de opgaven voor de problematiek in de randgemeenten, bijvoorbeeld maar niet uitsluitend vanuit Wijchens perspectief: bij vervoer: de spoor-bottleneck van de enkelspoorsbrug bij Niftrik die ook gevolgen heeft voor bereikbaarheid over de weg;	Wijchen	Verwezen wordt naar de reactie hierboven bij de vraag van de gemeente Druten.
Te lobbyen voor het opnemen van Druten in de regionale snelfiets verbindingsroutes; Wij doen als Druten niet mee aan de ontspannen regio, maar wanneer bij “de ontspannen regio” de cultuurhistorie, beleving en landschap ook benaderd wordt vanuit de dimensie Maas en Waal en daarbij aandacht is voor ommelanden en randgemeente zullen wij die keuze heroverwegen.	Druten	Alle gemeenten in de regio zijn betrokken bij de totstandkoming van het regionale fietsnetwerk. De gemeente kan altijd beargumenteerd nieuwe potentiële verbindingen aandragen, waarna met elkaar gekeken wordt in hoeverre dit kan/gaat bijdragen aan de regionale opgaven.

Productieve regio		Antwoord
We hebben de tekst van de opgave verduidelijkt om beter aan te geven wat het regionaal belang van bepaalde resultaten is, waar we precies op inzetten n hoe en waar we een verbinding leggen met de andere 4 opgaven. Ook de samenwerking met The Economic Board en met andere partner, bijvoorbeeld in het speerpunt Human Capital, is verhelderd.		
Veel van de genoemde zaken worden ook gestimuleerd door de Kamer van Koophandel. Bovendien stimuleert de opgave Circulaire opgave soortgelijke ontwikkelingen, en biedt ondernemerskansen. Kunt u aangeven hoe(veel) deze opgave aan extra (maatschappelijk) rendement levert?	Rozendaal	Raakvlakken met de andere opgaven, waaronder de Circulaire Regio zijn er zeker. Daar waar de acties de andere opgaven raakt, werken we samen en zijn afspraken gemaakt over wie waarvoor in de lead is (zie de bijlage in de Regionale Agenda 2022). Zoals bij verduurzaming werklocaties is de Circulaire Regio in de lead voor verduurzaming op het vlak van energie. De uitkomsten en het ruimtebeslag dat dit met zich meebrengt nemen we weer mee in het RPW. De meerwaarde van de regio in de stimulering van de clusters is de opschaling van projecten waarmee financieringsmogelijkheden van provincie, Rijk en Brussel in beeld komen.
Bepaalde onderwerpen die onder de Productieve regio hadden kunnen vallen of een grote samenhang hebben met de Productieve regio, zijn ondergebracht bij andere opgaven en worden vanuit die opgaven opgepakt. Denk aan energie en duurzaamheid, detailhandel centra en vrijetijdseconomie. Dat betekent dat er voldoende aandacht moet zijn voor de verbanden tussen de verschillende opgaven.	Renkum	Er zijn veel crossovers tussen de verschillende opgaven. Zo heeft de productieve regio crossovers vanuit human capital met de bijvoorbeeld de Ontspannen Regio, de Circulaire Regio. En vanuit Werklocaties een crossover met de Circulaire Regio voor energiebesparing bij bedrijven, zon op dak etc. Deze crossovers en welke opgave daarbij in de lead is, is benoemd in de teksten onder de speerpunten. Ook is in de regionale agenda 2022 een figuur opgenomen waarin de crossovers zichtbaar zijn gemaakt. Samenwerking en afstemming tussen de opgaven is belangrijk en wordt actief opgepakt.
Herstel Covid-19: De acties zijn beperkt uitgewerkt. Het is daarom de vraag wat dit speerpunt daadwerkelijk gaat opleveren. Kan dit wat concreter worden gemaakt?	Berg en Dal	Ondersteuning van MKBers in het toekomstbestendig maken vinden wij een belangrijk onderwerp. De acties zijn wat concreter gemaakt en de uitwerking en uitvoering daarvan vindt vanaf tweede helft 2021

		plaats. Voorbeeld hiervan is het ophalen van alle initiatieven die gemeenten op dit vlak al nemen en het delen van de best practices met de 18 regiogemeenten om ons MKB de crisis door te helpen.
Speerpunt Human Capital: Er zijn veel organisaties die zich bezig houden met de arbeidsmarkt, en bijna allen op (sub)regionaal niveau. Ook zijn er regionale samenwerkingen (zoals de RTA). Kan duidelijker worden gemaakt waar de meerwaarde precies zit? De meest acties zijn nog niet heel concreet. Concretisering is gewenst.	Berg en Dal Arnhem	Wij onderschrijven dat er al veel gebeurt op dit vlak, maar nog erg versnippert. Gezamenlijke focus en krachten bundelen is nodig om echt beweging te creëren. Daarom gaan wij samen met alle betrokken partners één strategische regionale Human Capital Agenda ontwikkelen en een Human Capital Akkoord waarin duidelijk staat welke partij wat bijdraagt en wie welke rol vervult.
Bij het speerpunt *Human Capital* is het bijvoorbeeld goed om een duidelijk verband te leggen met recreatie en toerisme. In deze sector (vooral de horeca) is veel behoefte aan geschikte arbeidskrachten. The Economic Board richt zich met name op de sectoren Health, Hightech & Energy en Food.	Renkum Arnhem	De verbinding tussen human capital en de andere opgaven binnen de GMR is zeker belangrijk. Naast de clusters Health, Hightech & Energie en Food zijn ook o.a. toerisme en recreatie, logistiek en circulair bouwen van belang om mee te nemen. Ook deze sectoren worden in de Human Capital Agenda meegenomen. Zie ook de reactie bij de gemeente Berg en Dal.
Wij willen aandacht vragen voor het thema *Human Capital* in relatie tot de circulaire topregio die we willen zijn. Wij verwachten in dat kader focus op een groei aan opleidingen, kennis en stages in de sector duurzaamheid en circulaire industrie (ook aansluitend op middelbaar onderwijs niveau). Daarnaast zien wij als mogelijk speerpunt specifieke aandacht voor de natuur inclusieve landbouw en de korte kringloop industrie (cross-over met circulaire economie), alsmede voor ZZP-vraagstukken (grote, kwetsbare beroepsgroep).	Rheden	Zie hierboven
Voor het speerpunt *Human Capital*, Onderwijs en Arbeidsmarkt vraagt de raad zich af of alle voorgenomen acties in de regio Arnhem Nijmegen wel op het juiste schaalniveau landen. Voor de inzet van de lobbykracht van de regio voor dit speerpunt is dat ongetwijfeld het geval, maar voor andere acties zijn voor Zevenaar wellicht de sub regio Arnhem of zelfs de Liemers een betere schaalgrootte. Ons oogmerk is steeds de activiteiten zo dicht mogelijk bij de burger of cliënt te organiseren.	Zevenaar	Met human capital richten wij ons in eerste instantie op de arbeidsmarktbehoefte van ons bedrijfsleven. Er zijn al veel partijen die zich richten op de werknemerskant (dicht bij de burger). Hier gebeurt al veel maar nog erg versnipperd. Met de Human Capital Agenda verbinden wij juist deze twee werelden aan elkaar, brengen focus aan en geven gezamenlijk met alle partijen richting. De arbeidsmarkt is regionaal. Als we dit ook regionaal

		oppakken in samenwerking met alle betrokken partijen, creëren we impact.
Speciale aandacht voor het verbinden van lokale opgaven aan de regionale opgaven bij de ontwikkeling Agropark III, onderwijs en arbeidsmarkt via Human Capital agenda (skillsbased arbeidsmarkt), ondersteuning MKB (familiebedrijven/digitaliseren), verduurzamen werklocaties en het uitwerken regionale betekenis health, food en energy.	Lingewaard	Wij onderschrijven het belang van de betrokkenheid van lokale initiatieven bij de regio. Verbinding maken met het lokale bedrijfsleven en de lokale initiatieven is voor ons een belangrijk uitgangspunt bij alle speerpunten en acties. Met het doel de gehele regio op de diverse onderwerpen te verbinden en lokale initiatieven te kunnen opschalen waar mogelijk om daarmee externe gelden naar de regio te halen om te investeren in onze economie. Drie voorbeelden waarbij dit heel specifiek is benoemd zijn de speerpunten Doorontwikkeling Kansrijke Clusters, Human Capital en Verduurzaming van de Logistiek.
Extra aandacht wordt gevraagd voor de rol van The Economic Board in de Groene Metropoolregio, met name t.a.v. het onderwerp doorontwikkeling (inter-)nationale clusters; aandacht voor de relatie met de taken van de arbeidsmarktregio's (geen dubbel werk). Belangrijk is nog wel de afstemming met The Economic Board, met name op de speerpunten (inter-)nationale clusters en Human Capital wie welke rol heeft en wie leidend is in de verschillende acties die benoemd zijn.	Beuningen Arnhem	De rol- en taakverdeling met TEB is de afgelopen periode verder uitgekristalliseerd en ook concreet gemaakt onder het speerpunt *Doorontwikkeling van de kansrijke Clusters.* De relatie met de arbeidsmarktregio's onder Human Capital is zeker van belang. In de triple helixsamenwerking rondom de Human Capital Agenda zijn de arbeidsmarktregio's belangrijke partners en ook direct betrokken. Met het doel elkaar te versterken en niks dubbel te doen.
Health is een topsector. Er lijkt echter vooral aandacht voor een relatief eenzijdige insteek op Cure. Wij bepleiten meer aandacht voor de zorgsector (care) als een waardevolle complementaire toevoeging.	Rheden	In de regionale agenda hebben we focus aangebracht en keuzes gemaakt. Met deze prioritering kunnen we echt van betekenis zijn voor de regio. De cure kant van Health in combinatie met hightech, daar blinken we als regio in uit en kunnen we ook echt iets betekenen voor heel Nederland en Europa.
Scherper afbakenen welke inzet in tijd, capaciteit en middelen beoogd is bij de doorontwikkeling van de (inter-)nationale clusters + verduidelijking rollen en verantwoordelijkheden van provincie, The Economic Board, Groene Metropoolregio en individuele gemeenten	Nijmegen	Inzet, tijd en capaciteit bij de doorontwikkeling van de clusters is in de afgelopen periode verder uitgewerkt en geconcretiseerd. Er zijn duidelijke afspraken gemaakt met TEB over rol en taakverdeling en ook over het

		betrekken van individuele gemeenten. Dit is opgenomen in de definitieve agenda 2022.
Speerpunt *Versterking van duurzame logistiek:* in de uitwerking de economische ambities voor de sector logistiek en de economische potenties van de havens en watergebonden bedrijventerreinen terug laten komen + de gezamenlijke ambities op het gebied van scheepvaart, haven en logistiek worden verduidelijkt en uitgewerkt in acties, zoals het aanjagen van innovatie (energie hub BCTN/ENGIE), het verschonen van de scheepvaart en het realiseren van verduurzaming.	Nijmegen	Onder Ambities en speerpunten Productieve Regio is nu opgenomen dat we werken aan een regionale visie en een gezamenlijke koers op logistiek. Daarbij hebben binnenvaart en havens specifiek benoemd als een van de onderwerpen die hierbij van belang zijn. De gezamenlijke ambities op dit vlak gaan we dus meenemen in het Position Paper Logistiek.
Bij het speerpunt *Versterking van duurzame logistiek* wordt sterk ingezet op de kansen die logistiek brengt en de verduurzaming van deze sector, maar niet op de gevolgen van deze sector binnen de regio. Dit is deels wel meegenomen in de andere opgaven, maar het vraagt aandacht om de verbanden goed in de gaten te houden. Denk hierbij aan verkeer, milieu, huisvesting arbeidsmigranten etc.	Renkum	De kansen voor logistiek en ook de effecten hiervan wordt meegenomen in het Position Paper Logistiek waar we in 2021 mee aan de slag gaan. Hiervoor werken we samen met de Verbonden Regio, de HAN, de provincie en Logistics Valley aan een regionale visie en een gezamenlijke koers op logistiek. Waar liggen kansen en mogelijkheden? Wat komt op ons af en hoe kunnen we daarop inspelen? Daarbij komt ook onder andere leefbaarheid aan bod. Op basis van deze visie kunnen we gefundeerde keuzes maken voor vervolgacties op logistiek.
Integrale benadering van *landbouw* mist en vraagt aanscherping Voor de topsector Food is het van belang om (in afstemming met Foodvalley en de WUR) samen te leren en te innoveren in de richting van een economisch, ecologisch en maatschappelijk verantwoord voedselsysteem (productie, verwerking, handel en consumptie).	Overbetuwe	Met de regionale agenda brengen we focus aan en prioritering; waar willen we met z'n allen echt voor gaan? Wat zijn onze belangrijkste opgaven? Landbouw is voor deze regio niet als hoogste prioriteit aangemerkt. De relatie met Foodvalley vinden wij zeker belangrijk. Onder het speerpunt Doorontwikkeling Kansrijke Clusters is dan ook opgenomen dat we onze inzet op innovatiekracht in de clusters Health, Hightech & Energy, de cross-over met Food versterken en we samen met Foodvalley werken aan crossovers tussen Health en Food. Daarbij wordt Next Garden Lingewaard verder uitgelicht.

In deze opgave (*Toekomstbestendige werklocaties)* zijn de bestaande samenwerkingen (RPW) opgenomen. De meerwaarde of eventuele overlap dient ons inziens nader verkend te worden. We zien binnen dit programma veel cross-overs met de andere programma's (o.a. krachtige kernen, circulaire economie, mobiliteit/bereikbaarheid).	Rheden	Voor het RPW zijn de bestaande overleggen zowel ambtelijk als bestuurlijk in stand gehouden. Er zijn rondom dit onderwerp geen nieuwe overleggen bijgekomen. Hierover is in de regionale agenda het volgende opgenomen: De besluitvorming van het RPW ligt zoals voorheen bij de gemeentebesturen. Het RPW is een verplicht onderdeel voor alle gemeenten. De Groene Metropoolregio faciliteert zowel ambtelijk als bestuurlijk de voorbereiding en afstemming van het RPW. Voor wat betreft de crossovers: zie vorige reactie.

Circulaire regio		Antwoord
De reacties van gemeenten hebben ertoe geleid dat op enkele onderdelen de rol van de Groene Metropoolregio is verduidelijkt. Sommige acties die bij het betreffende speerpunt ondersteunend van karakter waren, zijn niet meer afzonderlijk als actie/resultaat benoemd. In de tekst is soms explicieter aangegeven welke opgave het voortouw heeft bij na te streven de resultaten op het grensvlak van twee opgaven. *Ruimte om een korte duiding te geven van de wijzigingen die zijn doorgevoerd na de consultatieronde.*		
Wij hebben de wens dat naast kennisdeling er meer toegewerkt wordt naar het stellen van doelen en het opstellen van eisen (aan derden). Daarnaast zien wij graag dat er meer aandacht is voor het monitoren van de resultaten.	Berg en Dal	Op het moment dat acties en te bereiken resultaten worden vertaald in projecten zal er steeds aandacht worden gegeven aan monitoring van de voortgang. Bij het speerpunt *transitie naar duurzame energie* is expliciet het punt monitoring benoemd vanwege de focus op het doel duurzame energie en energiebesparing.
Wij zien zeer veel raakvlakken, maar ook deels overlap tussen speerpunt 1 en speerpunt 2. Scheiding lijkt in praktijk moeilijk hanteerbaar. Uiteraard verwachten wij dat u met een goede afstemming tussen de speerpunten een groot deel ondervangen kan worden, maar wellicht is het naar de toekomst toe zinvol om deze speerpunten samen te voegen.	Berg en Dal	Er is zeker sprake van samenhang tussen beide speerpunten van de opgave Circulaire regio. Met speerpunt 1, *circulaire bouw en infra* geven we onze bijzondere focus aan op het thema circulair bouwen dat ook verband houdt met andere belangrijke opgaven van de Groene metropoolagenda, m.n. Groene groei.
Belangrijk om in deze opgave nader te prioriteren. De speerpunten/acties die voor Arnhem hoge prioriteit hebben zijn aangegeven. Ook voor deze opgaven geldt aandacht voor de (concretisering van de) dwarsverbanden met de andere 4 opgaven en m.n. het benoemen van de eindverantwoordelijkheid voor de acties.	Arnhem	De wens om te prioriteren is door meerdere gemeenten geuit en heeft geleid tot een kritische beschouwing van de agenda voor 2022. Zie de reactie in het algemene deel.
Voor de ontwikkeling en uitvoering van RES 2.0 geldt dat deze niet binnen de gevraagde regionale bijdrage valt. De verwachting is dat hiervoor moeten middelen vanuit het Rijk beschikbaar komen. We gaan er overigens van uit dat alle gemeenten deelnemen aan de RES, ook als ze niet intekenen op de opgave Circulaire regio.	Nijmegen Arnhem	We delen dit uitgangspunt met gemeente Nijmegen.
Speerpunt *Circulaire economie* Sommige zaken lopen al in triple helix verband. In plaats van	Nijmegen	We vinden het belangrijk dat de GMR een rol vervult in het regionale Triple Helixverband. De

grondstofanalyses kan er beter een werkgelegenheidsanalyse plaatsvinden.		werkgelegenheidsanalyse zal in samenwerking tussen de opgave Productieve regio en TEB worden uitgevoerd. Trends in de Circulaire Economie zullen we vanuit de opgave Circulaire regio hierbij inbrengen. Een actuele grondstoffenanalyse vinden we van belang om onze uitgangssituatie en eventuele interventies te kunnen bepalen.
Speerpunt *water en klimaatadaptatie* Er kan mogelijk nog concreter uitgewerkt worden wat de Metropoolregio gaat bijdragen aan deze projecten die grotendeels bestaande projecten zijn	Nijmegen	Op dit speerpunt kiezen we voor een beperkte rol voor de Groene Metropoolregio. Dat betekent dat acties met name gericht zijn op kennisdeling, ondersteuning en profilering. Het is niet de bedoeling dat GMR zelfstandig projecten gaat ontwikkelen en uitvoeren. We verwachten wel dat door steun van de Groene Metropoolregio projecten sneller tot stand kunnen komen.
Speerpunt *water en klimaatadaptatie.* Het thema klimaatadaptatie wordt in Renkum vooral regionaal vormgegeven in samenwerking met de werkregio Vallei en Veluwe en dus niet met de Regio Arnhem-Nijmegen. Het zou niet goed zijn als de genoemde activiteiten dubbel worden georganiseerd.	Renkum	Dit standpunt delen we en we zullen blijven waken voor dubbel georganiseerde activiteiten.
Bij speerpunt *water en klimaatadaptatie*: gezien de geografische kaders ook nadrukkelijk de gemeente West Maas en Waal betrekken;	Wijchen	In de Regionale Adaptatiestrategie (RAS) Rijk van Maas en Waal is de gemeente West Maas en Waal betrokken. Afstemming met acties van de Groene Metropoolregio zal vooral bij de uitvoering van deze RAS van belang zijn.
Motie Biodiversiteit 2020	Nijmegen	Vooral bij (circulaire) bouw van woningen en projecten met betrekking tot circulaire landbouw zal in deze opgave biodiversiteit een rol spelen. Verder wordt voor een nadere toelichting verwezen naar de opgave Ontspannen regio.
Integrale benadering van landbouw wordt gemist en vraagt aanscherping. Bij circulaire landbouw blijven grondstoffen en producten zo lang en zo hoogwaardig mogelijk in de kringloop door volledige benutting van grondstoffen, hoogwaardig gebruik van biomassa en recycling van reststromen.	Overbetuwe	In de regionale agenda is vooralsnog niet gekozen voor een integrale benadering van diverse uitdagingen in de landbouwsector. Kringlooplandbouw is wel een thema bij het speerpunt circulaire economie: grondstoffen en ketens. *Zie ook de reactie bij de opgave Productieve regio*

Wij denken dat de opgave zich sneller kan ontwikkelen door ruimte te geven aan pilot projecten, gericht op het daadwerkelijk toepassen van kennis en ervaringen. We missen de agrariërs als belangrijke partner die een bijdrage leveren aan biologische en natuur-inclusieve landbouw en het klimaatbestendig beheer (cross-over met productieve regio).	Rheden	Pilotprojecten, proeftuinen etc. zijn een belangrijk instrument om onze doelstellingen te bereiken. Op diverse onderwerpen zullen we kennis en ervaringen delen met gemeenten. Agrariërs zijn inderdaad een belangrijke partner bij de ontwikkeling van circulaire, natuurinclusieve landbouw. Deze hebben we toegevoegd aan de lijst van partners bij de opgave circulaire regio.
Aandacht voor stikstofproblematiek. Aandacht voor opslagmogelijkheden energie	Beuningen	De stikstofproblematiek is meegenomen in de opgave Groene Groei. Innovatieve mogelijkheden voor energieopslag komen aan bod bij het speerpunt *Transitie naar duurzame energie.*
In diverse speerpunten zien wij dubbelingen of raakvlakken met reeds bestaande projecten. Zo bestaan de energieloketten al. Deze draaien op bijdragen van de gemeenten. Gaat de financiering van deze loketten volledig over naar regio? Wat is de rationale daarachter en in termen van resultaat, dienstverlening en/of kosten? Kennisdeling aardgasvrije wijken hoort bij de verleende subsidie en wordt daarmee al georganiseerd wat is de meerwaarde van de inzet van de metropool regio?	Rozendaal	Dubbelingen zullen we voorkomen, raakvlakken zijn onvermijdelijk. Het is niet de bedoeling dat de Groene Metropoolregio energieloketten gaat overnemen of gaat financieren. Wel willen we onderzoeken of het gemeenten meerwaarde kan bieden om de *aanbesteding* gezamenlijk te doen of op elkaar af te stemmen. Bij kennisdeling met betrekking tot de ontwikkeling van aardgasvrije wijken zullen we dubbelingen voorkomen en alleen aanvullend naar behoefte van gemeenten organiseren. Die behoefte is bij de voorbereiding van de agenda wel aangegeven vanuit gemeenten.
De acties in dit speerpunt *circulair bouwen en infra* lijken beter thuis op landelijk, provinciaal dan wel juist lokaal niveau. Kunt u specifieker aangeven wat de beoogde meerwaarde is van regionale inspanningen?	Rozendaal	De gemeenten in de Groene Metropoolregio willen gezamenlijk een aanpak voor circulair bouwen ontwikkelen die binnen de gemeenten geïmplementeerd gaat worden (Circulaire Impactladder). Bij de aanpak Grond, Weg- Waterbouw (GWW) ontwikkelen we gezamenlijk een aanpak die ervoor zorgt dat projecten in de openbare ruimte zoveel mogelijk circulair worden aanbesteed. Door op regionaal samen te werken weet de markt sneller wat er in de regio aan uniforme eisen

		wordt gesteld en kunnen ze er sneller op inspelen. Dat versnelt de overgang naar een circulaire economie.
Speciale aandacht voor het verbinden van lokale opgaven aan de regionale opgaven bij het blijven positioneren van Next Garden bij het uitwerken van de verschillende opgaven. Next Garden vormt een belangrijke kans voor de ontwikkeling van duurzame tuinbouw en circulariteit in de regio.	Lingewaard	Next Graden vormt in onze regio een belangrijke schakel in de transitie naar een circulaire economie, met name bij de ontwikkeling van duurzame tuinbouw. Bij twee speerpunten (grondstoffen en ketens, energietransitie) is het initiatief opgenomen in de regionale agenda.

Ontspannen regio		Antwoord
We hebben de tekst van de opgave verduidelijkt om beter aan te geven wat het regionaal belang van bepaalde resultaten is, waar we precies op inzetten (bijvoorbeeld ook op biodiversiteit) en hoe en waar we een verbinding leggen met de andere 4 opgaven en met met overlappende of omliggende regio's zoals het Land van Maas en Waal, de Veluwe en de Achterhoek. We hebben door fasering van te bereiken resultaten en een beter afgewogen inzet van capaciteit, de kosten voor deze opgave gereduceerd.		
Randvoorwaarde is dat er zorgvuldige afspraken worden gemaakt over de samenwerking met en het opdrachtgeverschap aan Toerisme VAN, die aansluiten bij de koers die in de verschillende subregio's is uitgezet.	Nijmegen	Dit nemen we inderdaad als randvoorwaarde mee.
De samenwerking met TVAN blijft om aandacht vragen, of deze nu op het niveau van de Metropoolregio of op RvN-niveau wordt opgepakt.	Nijmegen	Ja, dit is ook de reden dat we het als één van de resultaten hebben opgenomen.
Het speerpunt *Duurzaam Toerisme* bestaan reeds verschillende (sub-)regionale samenwerkingen (Veluwezoomgemeenten, TVAN, VeluweAlliantie). De meerwaarde van integratie binnen de programmastructuur van de Groene Metropool dient nader te worden uitgewerkt.	Rheden	In de regionale agenda 2022 hebben we opgenomen dat, hoewel binnen de vier subregio's (Veluwezoom, de Liemers, Rijk van Nijmegen en de Betuwe) al veel wordt samengewerkt op het gebied van duurzaam toerisme, de samenhang en aansluiting tussen de subregio's wordt gemist. Daardoor maken we onvoldoende gebruik van elkaars sterke kanten. Door regionaal samen te werken, versterken we elkaars krachten en zijn we een nog krachtigere partner richting Provincie, Rijk en Europa. We streven daarbij niet naar eenheid, maar naar het gezamenlijk uitdragen van de diversiteit van de regio.
Binnen dit speerpunt bestaan reeds verschillende (sub-)regionale samenwerking (Veluwezoomgemeenten, TVAN, VeluweAlliantie). Kan de meerwaarde van integratie binnen de structuur van de GMRAN nader worden uitgewerkt?	Rozendaal	Zie hierboven
Speerpunt *BBKK* vraagt om een actieve rol van de provincie bij de ontwikkeling en uitvoering van strategisch projecten voor de (binnen-)stad. We vragen de Groene Metropoolregio om dit actief aan te jagen.	Nijmegen	We werken bij het maken van de analyse en het vervolg daarop samen met de provincie. Verwezen wordt naar hetgeen hierover is vastgelegd in de regionale agenda 2022 en investeringsagenda.
Aandacht voor de urgente opgave rondom leegstand in binnensteden en kernen.	Arnhem	In speerpunt 2 zetten we in op acties om de centra levendig en leefbaar te houden. De aanpak van

		leegstand is daarvan een belangrijk onderdeel. In 2022 werken aan een regionale analyse en toekomstbeeld ter versterking van de centra.
Speerpunt *sterke culturele infrastructuur:* Er is aandacht nodig voor tempo en daadkracht. Het behalen van resultaten versterkt de samenwerking. Daarnaast wachten we op besluitvorming van de provincie Gelderland over het transformatievoorstel cultuurregio 025.	Nijmegen	In de tekst van de regionale agenda 2022 is benadrukt dat samenwerking met de provincie (ook) op dit punt essentieel is.
Integrale benadering van landbouw mist en vraagt aanscherping de landbouw kan bijdragen aan behoud en gebruik van de natuur en biodiversiteit in wat de natuurrijkheid en de aantrekkelijkheid van het regionale groene netwerk verbetert.	Overbetuwe	Binnen het speerpunt groen-blauw raamwerk nemen wij natuurinclusieve landbouw mee en landbouw als ruimtevrager. Landbouw is in de regionale agenda niet als apart speerpunt benoemd en hebben wij dan ook niet als zodanig opgenomen.
Er is een grote samenhang tussen de verschillende opgaven. Voor de Ontspannen regio zijn bepaalde onderwerpen die in de andere opgaven zijn opgenomen van belang. Denk aan duurzaamheid, arbeidsmarkt, bereikbaarheid, wonen. Dat betekent dat er voldoende aandacht moet zijn voor de verbanden tussen de verschillende opgaven	Renkum	Raakvlakken met de andere 4 opgaven zijn er zeker. Deze verbanden zijn in beeld en afspraken zijn gemaakt welke opgaven leidende rol pakt. Hiervoor is in de bijlage een visualisatie opgenomen.
Wij willen inzetten op een groei van de verblijfsaccommodaties (crossover met Productieve regio).	Rheden	Dit is al opgenomen als doel van het speerpunt *Duurzaam toerisme.*
Wij zijn van mening dat het programma voor Cultureel erfgoed onderbelicht is. Bij de ontwikkeling van een regionale visie over de versterking van de regionale culturele infrastructuur dient aandacht te zijn voor een evenwichtige regionale infrastructuur van amateurkunst tot topinstellingen. Daarbij kan aangesloten worden bij het onder regie van de gemeente Rheden mede opgestelde transformatievoorstel cultuur voor de regio 025 (door 15 gemeenten onderschreven).	Rheden	Dit onderschrijven wij en is in de tekst van de regionale agenda benadrukt.
Wij hechten grote waarde aan het speerpunt *Groen-blauw raamwerk.* Wij onderschrijven de ambitie tot het behouden van de waardevolle natuur, landschap en cultureel erfgoed in de regio en de potentie van functiecombinaties daarbij (woningbouw, landbouw, recreatie, klimaatadaptatie, waterberging en biodiversiteit). De uitkomsten van de RES zullen hierbij moeten worden betrokken.	Rheden	Dit onderschrijven wij en is ook in de tekst van het speerpunt groen-blauw raamwerk opgenomen.
Speerpunt *Groen-blauw raamwerk:*	Rozendaal	Klimaatadaptatie is opgenomen in Circulaire regio. De overige punten zijn opgenomen in groen-blauw

We vinden dit een belangrijk speerpunt, waarbij je zelfs zou kunnen beargumenteren dat dit een plek verdient in de opgave Groene Groeiregio. Immers: ‘de regio is niet van elastiek’, alleen maar méér landbouw, energietransitie, woningbouw, klimaatadaptatie, waterberging en recreatie en Toerisme laat uiteindelijk het elastiek knappen. We herhalen hier ons pleidooi om bij ‘groen’ niet alleen te denken aan ‘groene leefkwaliteit’, maar juist ook aan het behouden en versterken van kwetsbare flora & fauna, onder meer op de Veluwe(zoom). Wat betreft ‘blauw’ missen we de afweging of en hoe de GMRAN een rol wil nemen in klimaatadaptatie (droogte, wateroverlast, bosbranden). Is aan de voorkant afgewogen of en hoe dit thema een plaats zou krijgen?		raamwerk en waar mogelijk verduidelijkt. Inderdaad is groen meer dan groene leefkwaliteit maar zeker ook kwetsbare flora en fauna. Verwezen wordt ook naar de motie Biodiversiteit die de regio ontvangen heeft. Ook in de opgave Groene groeiregio krijgt dit laatste de aandacht die het verdient.
Speciale aandacht voor het verbinden van lokale opgaven aan de regionale opgaven bij het realiseren van een landschappelijk-ecologisch raamwerk (o.a. versterken Lingezone voor landschap en natuur) en het versterken van het toerisme.	Lingewaard	Dit gebeurt ons inziens in het speerpunt *Groen-blauw raamwerk.*
Let op bestuurlijk proces i.r.t. groen blauw raamwerk vanwege het dwarsverband met Groene groeiregio.	Arnhem	Deze boodschap wordt meegenomen bij de verdere uitwerking van het speerpunt.
Druten richt de pijlen voor recreatie en toerisme op het lokale en op het land van Maas en Waal, onder meer via deelname aan TVAN. De meerwaarde van de opgave ontspannen regio blijkt voor Druten nog onvoldoende	Druten	Binnen de hele opgave en bij het benoemen van belevingsgebieden en het wandel- en fietsnetwerk (ook het onderhoud daarvan), besteden wij nadrukkelijk aandacht aan de regio’s die met onze regio overlappen, danwel daaraan grenzen, dus ook aan het Land van maas en Waal. De tekst van de opgave is hierop aangepast.
De intentie uit te spreken om af te zien van intekenen op de opgave Ontspannen Regio, tenzij in de ontspannen regio ook een duidelijke focus komt op: 1\. De aandacht voor ommelanden en randgemeenten; 2\. Op belevingsgebied Maas en Waal; 3\. Ontwikkelen van de lokale kracht en de samenwerking in Maas en Waal\. Indien dat het geval is, zal de raad de keuze heroverwegen.	Druten	Zie de reactie hierboven. We hopen dat hiermee voldoende aanleiding is gegeven om de keuze te heroverwegen.
Bij de “ontspannen regio”: cultuurhistorie, beleving en landschap ook benaderen vanuit de dimensie Maas en Waal.	Wijchen	Zie de reactie hierboven bij de inbreng van de gemeente Druten.

Groene groeiregio		Antwoord
De meest opvallende wijziging is dat speerpunt 3 Agglomeratiekracht uit de opgave is gehaald. Verder is de tekst kritisch bekeken waardoor beter duidelijk wordt wat deze opgave wil bereiken aan de hand van concrete acties.		
Wonen in balans: als vanzelfsprekend, vanuit de ondertekening van de Woondeal, nemen we hieraan deel. Dat vraagt geen nieuw besluit. Door het huidige construct volgt echter automatisch dat je dan ook moet deelnemen aan de andere speerpunten, en dus aanvullend moet bijdragen. Hoe zit dit precies?	Berg en Dal	Elke gemeente heeft een keus om al dan niet mee te doen met een opgave. Als ervoor wordt gekozen niet mee te doen met de groene Groei opgave dan betekent dat de gemeente niet meedoet met een deel van de Groene Groei-opgave (speerpunt 2, o.a. Verstedelijkingsstrategie, integratie-opgave, lobby). De woondeal is inderdaad een aparte afspraak tussen de 18 gemeenten, Rijk en Provincie (maart 2020). Overigens wordt een groot deel van de kosten in 2022 van speerpunt 1 gedekt uit gelden behorend bij de Woondeal, maar voor een deel is ook de gevraagde inwonerbijdrage begroot voor de uitvoering van de Woondeal.
Speerpunt 3 *Agglomeratiekracht*: Tastbare doelen ontbreken. Op zichzelf kloppen de teksten wel, maar zijn onvoldoende onderscheidend ten opzichte van andere speerpunten dan wel opgaven. Het omschrijft meer het doel van regionaal samenwerken en de visie hierop, in plaats van dat het een speerpunt is. De verstedelijkingsstrategie is al een resultante van meerdere speerpunten. Niet goed valt in te zien welke acties je nu al kan gaan doen m.b.t. dit speerpunt. Wellicht wel over enige jaren. Kan dit wat concreter worden uitgewerkt?	Berg en Dal	Voorheen kende de Groene Groei opgave drie speerpunten, dit is teruggebracht naar 2 speerpunten. Het onderdeel agglomeratiekracht is verplaatst naar algemene deel van de regionale agenda omdat dit inderdaad een overkoepelende doelstelling is. Daar is een aanzet gegeven tot een concretere uitwerking.
Speerpunt 3 Agglomeratiekracht. Concrete acties en meetbare doelen ontbreken in dit speerpunt. Ons is onhelder wat de meerwaarde is ten opzicht van andere speerpunten of opgaven. Kan dit concreter worden uitgewerkt?	Rozendaal	Zie hierboven.
We spreken onze zorg uit over de koppeling van de regionale agenda met de Verstedelijkingsstrategie en de Woondeal. Nadere afspraken hierover zijn nodig om bestuurlijke en organisatorische drukte te voorkomen. Waarbij het uitgangspunt is dat de ambities voor de opgave groene Groei, zoals deze zijn vastgelegd in het Bestuursakkoord, hiervoor de basis vormen.	Nijmegen	In de inleidende tekst hebben bij de opgave in de Regionale Agenda 2022 zijn wij hierop nader ingegaan. Zo gaan wij in overleg met provincie en regio om tot één woonagenda te komen en zodoende bestuurlijke drukte te verkleinen. Concreet is hiervoor in 2021 een

		bestuurlijke verkenning gedaan en dit zal in 2022 nader vorm krijgen.
Integrale benadering van landbouw wordt gemist en vraagt aanscherping. Aandacht stikstofproblematiek.	Overbetuwe	Stikstof is een belangrijk onderdeel van natuur en woningbouwontwikkeling binnen de GMR. Om deze reden hebben wij als regio (Groene Groei opgave, Woondeal) ook een stikstofregisseur ingehuurd om naar de relatie tussen stikstof depositie (en creëren meer stikstofruimte) en woningbouw op lange termijn te kijken, samen met Rijk en Provincie. Daarbij wordt nadrukkelijk ook de relatie met de landbouwtransitie betrokken; niet alleen in onze regio maar ook in FoodValley.
Om de haalbaarheid en realisatiekracht van de opgave te vergroten stellen we voor te focussen op een aantal prioritaire acties. Naast prioriteren van acties is er tussen de verschillende opgaven ook synergie aan te brengen in de zogenaamde crossovers.	Arnhem	De prioritaire acties die door Arnhem zijn genoemd hebben een belangrijke plaats in de regionale agenda 2022 en zijn zo nodig aangescherpt. Zoals in het algemeen deel reeds opgemerkt zijn de crossovers scherper omschreven en in beeld gebracht.
Bewaak het woord ‘groen’ in groene groei. We willen het belang benadrukken om voldoende waarborgen in te bouwen om ‘groen-blauw’ voldoende hoog op de agenda te houden. Het gaat niet alleen om wat goed is voor mensen (ontspannen leefkwaliteit door voldoende groene kwaliteit dichtbij, kansen voor recreatie), maar ook om wat goed is voor onze prachtige natuur zélf (bescherming kwetsbare flora & fauna).	Rozendaal	Dit is toegevoegd in de tekst. Zie ook de reactie bij de opgave Ontspannen regio.
De Verstedelijkingsstrategie loopt al samen met de regio FoodValley. De aandacht voor woningbouw is daarin geborgd (in combinatie met leefomgeving, bereikbaarheid en economie). Via andere opgaven zijn zaken als circulariteit en bereikbaarheid en fijne woonomgeving geborgd. Kunt u toelichten wat er echt bovenop komt in deze opgave of is het vooral een bundeling van de bestaande initiatieven?	Rozendaal	De Groene groeiregio heeft een coördinerende functie voor de vijf opgaven van de Groene Metropoolregio. Zij heeft tot taak het in beeld brengen en verbinden van de ruimtelijke aspecten. Door deze aan elkaar te ‘koppelen’ ontstaat synergie en kunnen wij de kwaliteit van de leefomgeving (inclusief natuur en landschap) versterken. Wij hebben dit beschreven onder speerpunt 2 in de regionale agenda.
Speciale aandacht voor het verbinden van lokale opgaven aan de regionale opgaven bij het effectueren van de opgaven uit de Woondeal.	Lingewaard	Binnen de Woondeal wordt ingezet op zogenaamde versnellingslocaties en focusgebieden. Door in te zoomen op de vijf deelgebieden: Arnhem, Nijmegen, Oost (Liemers), Noord-Midden en Zuid wordt

		doelgerichter uitvoering gegeven aan de versnellingsopgave. De focus komt nadrukkelijker te liggen op de versnellingslocaties: de concretisering en uitvoering van de lokale plannen. Dit is aangescherpt in de tekst.